

NÉMETORSZÁG TEGNAP ÉS MA

G. BADIA MONOGRÁFIÁJA

Gilbert Badia először jelenik meg a legújabb kor történetét iránt érdeklődő, a világbéke sorsát az események forgatagában aggódva figyelő magyar közönség előtt. Kisebb-nagyobb tanulmányait eddig főleg csak a *Pensée* c. folyóirat hasábjain olvashattuk, s már azokból is kitűnt, milyen hatalmas felkészültséggel, tudományos apparátussal és meggyőző lelkesedéssel száll szembe azzal a — számunkra képtelennek és alig hihetőnek tetsző — felfogással, mely a fasiszmusban valami ésszerű célra felhasználható fegyvert lát. A nyugati — köztük a francia — politikai írók nem jelentéktelen csoportja vallja, s több-kevesebb erővel hirdeti is, hogy a szocializmus eszméinek egyre lendületesebb áradásával szemben létre kell hozni a nyugati világ egységét, s ehhez fel kell és fel lehet használni a nyugatnémet militarizmusban rejlő lehetőségeket is.

Amikor Badia a német történelem nagy kérdéseire nyúl, e felfogás képzelenségét két oldalról is bebizonyítja. Kimutatja, hogy a fasiszmus — bármely országban és bármilyen formában jelenik is meg — semmiféle cél érdekében sem alkalmazható fegyver, mert már születésekor vereségre van ítélve, s a kérdés legfeljebb csak az, hogy hány millió ember és mekkora terület pusztulása szükséges ahhoz, hogy a vereség beteljesedjék. Csak egyetlen példát erre. Véletlenül tűnik, hogy az atomfegyver megteremtéséért folytatott versenyfutásban nem Németország ért először célhoz, holott nem véletlen, mert a német fasiszta rendszer szükségszerű következményeképp menekültek az Egyesült Államokba azok a tudósok, akik az atomfegyvert Németországban is előállíthatták volna.

A dolgok másik oldala ennél valamivel bonyolultabb. Mint általában a nyugati politikai életben, a francia történetesek és politikusok között is bőven akadnak, akik úgy vélik, hogy a német militarizmust a saját céljaik szolgálatába állíthatják. Badia kétségbevonhatatlanul bebizonyítja, hogy a nácizmus nem irányítható fegyver. Amikor a jobboldal Németország utolsó félszázadának történetéről beszél, ennek középpontjául a második világháborút állítja, s úgy tárgyalja a 20-as, 30-as évek eseményeit, mintha ennek előkészületei lennének, úgy tünteti fel az 1945 óta eltelt időszakot, mintha ennek története a háború következményeképpen alakult volna. A helyzet valójában nem így áll, a legújabbkori német történelem fő kérdése

nem a háború, hanem a nácizmus. Badiának sikerül meggyőzően végigvezetnie azt a gondolatot, hogy a fasiszmusnak a háború nem alkalmi jellegű, kiemelkedő, véletlen vagy közemberektől és vezetőktől tetszés szerint irányítható járuléka, hanem szerves és természetes, hétköznapi tartozéka. A háború a nácizmus szíve, s ezért alapvetően elhibázott az a vélekedés, hogy egy fasiszta rendszer — mondjuk az újjáélesztett nyugatnémet militarizmus — felhasználható más kapitalista országok érdekében. Az első világháború és a Szovjetunió megszületése, megerősödése után is kézenfekvőnek látszott az a gondolat, hogy faltörő kost állítsanak az új társadalmi rendszerrel szembe, s a hitleri Németországot eszközként használják fel, többek között éppen a szocializmus léte miatt magát bizonytalannak érző francia tőke érdekében. A dolog azonban nem sikerült. S most — míg a nyugati teoretikusok egy része a balsiker okát kutatja, s úgy véli, hogy a tapasztalatokon okulva, az elkövetett hibákat kiküszöbölve, a módszereket megváltoztatva a kísérlet megismételhető — Badia vitathatatlaná teszi előttünk, hogy a kudarc nem valami szervezési, taktikai okokból következett be, a hitleri birodalom nem véletlenül támadta meg — nagy-nagy hálátlanságot tanúsítva ezzel — a létrejöttét támogató kapitalista országokat, köztük Franciaországot is, hanem ez a támadás szükségszerűen, a fasiszmus lényegéből eredően következett be, s ekképpen akárhánszor is próbálkoznak hasonló kísérletekkel, az eredmény mindig ugyanaz lesz. A francia kapitalizmus akkor teszi a legrosszabb szolgálatot magának, amikor támogatja a nyugatnémet militarizmust abban a hiú reményben, hogy azt saját érdekében is felhasználhatja majd. A múlt és jövőre egyaránt érvényes végső tanulság az, hogy a sorsszerűséget nem a fasiszmus létrejöttében kell keresnünk; nem az a törvény, hogy fasiszmusnak lennie kell, hanem az, hogyha fasiszmus van, háború is van, mégpedig Franciaország ellen is irányuló háború. S ha már egyszer egy fasiszta rendszer létrejött, Franciaországnak nem lesz többé módjában megváltoztatni az események gördülésének irányát. Franciaország érdeke tehát mindezekfölött a fasiszmus újjáéledésének megakadályozása. (Lásd minderre Badia korábbi cikkeit: *Les généraux allemands, Hitler et le complot du 20 juillet.* = *Pensée* 1962. 104. sz. 3–22. lap; *La R. D. A., les deux Allemagnes et les germanis-*

tes français. = Uo. 1962. 105. sz. 119–121. lap; s legújabbán: *Remarques sur les objectifs et les méthodes du national-socialisme*. Paris, 1963. stb.)

Badia eddigi tanulmányainak mintegy összefoglalásaként jelent meg 1962-ben a párizsi Éditions Sociales-nál az *Histoire de l'Allemagne contemporaine, 1917–1962*. c. imponáns és terjedelmes munkája, melyet néhány héttel ezelőtt *Németország tegnap és ma* címmel Simon József né fordításában és Zsigmond László szerkesztő rövid bevezetésével a Kossuth Könyvkiadó – izléses, modern kivitelben – a magyar közönség elé bocsátott.

Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy e tárgyról francia szerző tőlől ilyen terjedelmű és igényű munkát még nem olvashattunk. A megjelent tanulmányok és (nagyon kis számban) monográfiák az adatok bősége és újszerűsége, a tudományos apparátus és az áttekinthetett terület szélessége tekintetében távolról sem közelítik meg ezt a könyvet, s már ezért is érdeklődéssel vesszük a kezünkbe. Igaz ugyan, hogy a német történelem kérdéseiről, a második világháborúról, a hitleri rendszerről megjelent műveknek se szeri, se száma, s egy részük magyarul is hozzáférhető, mindezek azonban – német, szovjet, angol, olasz szemmel nézvé a dolgokat – egy sereg izgalmas kérdést csak futólag érintenek, s most először látjuk az eseményeket egy francia szemzőgéből. Márpedig a két világháború közötti francia–német viszony alapos elemzése nélkül aligha kaphatunk helyes képet az utolsó félszázad történelméről. Mindjárt megjegyezhetjük, hogy a tanulmány éppen e tekintetben nem aknáz ki minden lehetőséget, s mint a szerkesztő előszava ezt meg is jegyzi, nem kíséri lépésről lépésre a francia nagytökének a hitleri rendszer hatalomra jutását segítő mozdulatait. Nagy értéke a munkának, hogy a fonalat megjelenése napjáig vezeti, így – a legutóbbi évek adatainak összegyűjtésével – mint német történelemkönyv kiváló szolgálatot tesz. (Különösen a magyar kiadásban, melybe a szerkesztő Badia egy későbbi munkáját is beillesztette.)

A mű felépítése célszerű, részletező és könnyen áttekinthetővé teszi az anyagot. (10 lapos tartalomjegyzéke a tárgymutatót is pótolja.) A legnagyobb súly a fasiszta rendszer kialakulásának a körülményeire esik, a könyvnek csaknem fele foglalkozik a Harmadik Birodalom előkészületeivel. Lényegében itt fejtji ki a szerző mindazt, amit a fentiekben mondtunk. Az 1918-tól Hitler uralomra jutásáig terjedő időszak Badia felfogásában rendkívül fontos szerephez jut, mert ez az idő, amikor az események menete még

befolyásolható lett volna, vagyis helyesebben – mivel ez a befolyásolás a kapitalista országok részéről a hitleri rendszer biztatásában és segítségével csakugyan meg is történt – a náci rendszer megszületése még megakadályozható lett volna. Hitler felülkerekedése az a fordulópont, melytől kezdve a történelem menete láthatóan is kisiklik azok kezéből, kik eddig irányítóinak hitték magukat, s innen kezdve az események feltartóztathatatlannal követik egymást a náci birodalom megsemmisüléséig. A tárgyalás kezdőpontjának megválasztása szerencsés, mert lehetőséget ad arra, hogy a fasiszmus fokenkénti erősödését, a vele szemben megnyilvánuló ellenállás egyes fázisait a legelső pillanattól kezdve nyomon követhesse. Badia számára elsősorban azért fontos ez, hogy kitapinthassa azokat a pontokat, melyen a fasiszmus előtérése megakadályozható, s megkeresse ennek eszközeit, miközben óhatatlanul előtérbe kell kerülniök azoknak is, akik az ellenállási akciók sikertelenségéért felelősek: a burzsoáziával közösséget vállaló szociáldemokrácia, a köztársaság ügyét „szégyenkezve” képviselő republikánusok, az amerikai „nagybácsi”, az európai tőke. (A szociáldemokrata vezetők felelősségét mi sem mutatja kifejezőbben, minthogy két héttel a Reichstag felgyújtása előtt még mindig úgy nyilatkoznak, hogy „pillanatnyilag nincs meg a nagyobb akcióhoz szükséges közös alap”.)

Lényegesen gyengébb az 1945-öt követő évek feldolgozása, bár hozzá kell tennünk, hogy e téren a maga nemében úttörő feladatra vállalkozott. E húsz év a kötetnek mintegy ötödresztét foglalja el, az események regisztrálásán és az adatok közlésén túl azonban nem tud olyat mondani – legalábbis a mi számunkra –, ami a kibontakozást elősegíthetné. Nagy erővel hívja fel a figyelmet az újjáéledő nyugatnémet militarizmus veszélyére, s hogy „az összes számottevő állam közül a Német Szövetségi Köztársaság az egyetlen, amely nem fogadja el a világot úgy, ahogy van, hanem az 1945-ben jóváhagyott határok revízióját követeli”, a következtetések levonásában azonban bizonytalan és tartózkodó. Végeredményben annak a nézetnek ad hangot, hogy bár Nyugat-Németország „nyugtalanító fejlődési irányt” mutat, a helyzet megváltoztatására nincs és hosszú ideig nem is lehet kilátás.

Nem vehetjük rossz néven, hogy a szerző céljának megfelelően a szorosan vett német történelem mellett legnagyobb körültekintéssel a német–francia viszony kérdéseit boncolgatja, s például „A Reich mozgósítja Európát” c. fejezetében a franciaországi kényszermunkásokkal fog-

lalkozik. Magyar vonatkozású része alig van a könyveknek, de nem sok szó esik Németország többi partneréről sem.

Sokkal nagyobb hiba, hogy — talán nyelvi nehézségek miatt — a szakirodalomnak egy igen jelentős része elkerüli a szerző figyelmét; mind a tanulmányrészben, mind a „Bibliográfiai tájékoztató” c. fejezetben kizárólag a német és francia irodalomra korlátozódik. Szerepel néhány — nagyon kevés — angol nyelvű dokumentum és hírlapi cikk, teljesen figyelmen kívül hagyja azonban a szovjet kutatás eredményeit. Talán ezzel, talán más okokkal magyarázható, hogy egyes fejezetei — a szerző koncepcióját figyelembe véve is — nagyon vázlatosnak tűnnek. Bár megállapítottuk, hogy nem tulajdonít különösebben jelentős szerepet a náciizmus történetén belül a háború tényének, mert ezt természetes életmegnyilvánulásának tartja, mégsem látszik elegendőnek másfél lap ahhoz, hogy a Szovjetunió megtámadásától a moszkvai csatáig terjedő időközöt akárcsak a német eseménytörténet szempontjából is elő lehessen adni, mint ahogy ezt Badia megteszi. 1942 háborús eseményeinek a története a sztálingrádi csatáig nem tesz ki egy egész lapot. A túlzott szükségesség — vagy a vonatkozó irodalom figyelmen kívül hagyása — következtében meggyőző magyarázat nélkül tényként kapjuk sorban a történeteket. A németek kezdeti sikereit „a váratlan támadás, a felszerelés és a már megszerzett hadi tapasztalat” rovására írja, holott a szovjet történetírás ezen már jó néhány éve túljutott.

Ha viszont a felhasznált irodalmat más szempontból nézzük, sokkal kedvezőbb képet kapunk. Értesüléseit ritkán veszi másodkézből, rendszeren eredeti forrásokhoz, emlékiratokhoz, korabeli hírlapokhoz, hivatalos okmányokhoz, jegyzőkönyvekhez nyúl, s ennek eredményeképpen rengeteg olyan adat birtokába jut, mely eddig az irodalomban nem szerepelt, s e könyv révén kerül bele a köztudatba. Itt kell megemlítenünk azt a számos (van vagy száz), nagyon jól válogatott és a szöveget mintegy végigkísérő fényképillesztrációt, ami a kötet külső megjelenésén is sokat lendít. Némelyik összeállítás művész kezére valóan kifejező, mint például a „vért, keserves munkát és könnyeket” ígérő Churchill és az éppen békeajánlatot tevő Hitler szinte egymásra néző arca, vagy a határpóznát vidáman döntögető, söröshordó formájú szudétanémetek.

Nem tudjuk eldönteni, hogy a könyv tudományos vagy népszerűsítő igénnyel íródott-e, s talán ez a legnagyobb erénye. Mert ama nagyon ritkán napvilágot látó művek közé tartozik, melyek mind a szakember, mind az érdeklődő kezében megtalálják a helyüket. A felhalmozott óriási tömegű s nem kis részben új adatot okos és szimpatikus koncepcióba illeszti bele, gondolatait igen világosan fejezi ki, s ezzel munkája a történezs számára szakkönyv, az érdeklődő számára olvasmány és Franciaországban bizonyára politikai röpirat lesz. (Kossuth Könyvkiadó, 1965.)

KULCSÁR PÉTER

AZ ORSZÁG ÚTJÁN

VERES PÉTER ÖNÉLETÍRÁSA (1944–1945)

Van egy képe, amelyet nehéz elfelejteni. „A határ üres, embertől üres. Még a hófúvásos tél közepén sem lett üresebb, mert ami emberi mozgás mégis van, azt eltakarják a tengerierdők, és magukba rejtik a sötét akácfacsoportok alatt megbúvó tanyák... Így poroszkáltam lassan és egyedül a sorsom felé.”

Magános ember mérközik a távolsággal. Nemcsak ezzel: a történelemmel.

Honnan jön? Egyből a háromezer falu közül; épp olyanból, mint a többi. Tavasz — nyár — ősz — télel munkás és munkátlan nyomorúság váltogatja egymást: szegény embert még az ág is húzza. Olyan családból jön, ahonnan remegve eresztik útnak, ha nincs mit tenni: menni kell. (A Nádasi Julianná-

rói írottak Veres Péter legszebb lapjai közül valók: szeretet, hűség, együtt-küzdés és mély emberi humor csillog a szemérmes szavakkal mondott és szemérmes hallgatásokkal takart emlékeken. A családi élet e harmóniájáról: a végigkínlódott rosszakat megszépítő közös felelősségvállalásról szóló sorok felejthetetlenek.) Emberfeletti — szó szerint ember feletti — vésznek odavetett világból jön. Az ő világa nagy részének a háború ténye érhetetlen, és mindenkinek értelmetlen.

És ugyan hová tart? Még nem tudni: „a sorsom felé”. De eddigi életéből könnyű következtetni: az egyre mélyebb megaláztatásba. A bikakaramba zsúfolt munkaszolgálatosok képe, az állattá alászorított ember — művészi eszköztelen-